

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ
POLİS AKADEMİYASI

«CİNAYƏT HÜQUQU» KAFEDRASI

«CİNAYƏT HÜQUQU» FƏNNİ ÜZRƏ

MÜHAZİRƏ

Mövzu № 1: «Cinayət hüququnun anlayışı, predmeti və metodu»

vaxt – 4 saat
mühazirə – 2 saat
seminar – 2 saat

Tərtib etdi: «Cinayət hüququ» kafedrasının baş müəllimi, polis polkovniki h.ü.f.d.

Rəsul Rüstəmov

Mühazirənin mətni kafedranın iclasında müzakirə olunub və bəyənilib.
Protokol № _____ «____» _____ 2017-ci il

B A K I - 2017

Mövzu № 1:

«Cinayət hüququnun anlayışı, predmeti və metodu»

Plan:

GİRİŞ

1. Cinayət hüququnun anlayışı, predmeti və metodu.
2. Cinayət hüququnun prinsipləri.
3. Cinayət hüquq elmi.

NƏTİCƏ

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı, 2020;
2. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi, mad. 1, 2, 3. Bakı, 2020;
3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, qanunçuluq və hüquq qaydalarının möhkəmləndirilməsi tədbirləri haqqında» 09 avqust 1994-cü il tarixli Fərmanı.
4. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə). Bakı, 2019.
5. F.Y.Səmədov. Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslik. Bakı, 2019
6. Уголовное право. Особенная часть. Учебник. Под. Ред. Ветрова Н.И. и Ляпунова Ю.И. М., 2012
7. A.V.Naumov «Rusiya cinayət hüququ» (Ümumi hissə). Dərslik, 1998.
8. İldırımzadə İ. Azərbaycan Respublikası cinayət hüququnun funksiyaları. «Azərbaycan» nəşriyyatı. Bakı, 1995.

GİRİŞ

Müstəqillik qazanmış Azərbaycan xalqının əsas vəzifələrindən biri də öz demokratik hüquqi dövlətini möhkəmləndirmək və inkişaf etmiş dünya dövlətləri arasında öz layiqli yerini tutmaqdır. Bu məqsədlə Azərbaycan xalqı 1995-ci il noyabrın 12-də özünün ilk milli Konstitusiyasını qəbul etmişdir. Bundan sonra respublikada hüquqi islahatların aparılması istiqamətində daha mühüm addımlar atılmış, Konstitusiyaya və ğeynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş norma və prinsiplərinə uyğun olaraq yeni qanunlar qəbul edilmişdir.

Cinayət hüququ sahəsində də mühüm addımlar atılmış, 1999-cu ildə yeni Cinayət Məcəlləsi qəbul edilmişdir. Cinayət Məcəlləsi hazırlanarkən cinayət hüquq yaradıcılığı sahəsində müsbət beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmışdır. Məcəllə ümumbəşəri prinsiplərə, xalqımızın adət-ənənələrinə söykənərək, özünün mühafizəedici mexanizmi ilə insan, onun həyatını, səhhətini, hüquq və azadlıqlarını daha əhatəli müdafiə altına alınmışdır. Məcəllədə bu əməllərlə mübarizəyə yönələn cinayət hüquq normalarının vahid sistemi yaradılmışdır.

Sual 1

Cinayət hüququnun anlayışı, predmeti və metodu

Bildiyimiz kimi, hər hansı müasir dövlətin hüquq sistemi müxtəlif sahələrdən ibarətdir. Cinayət hüququ bu sistemin tərkib hissəsi olaraq onun bir sahəsidir və bütövlükdə hüquqa xas olan normativlik, normaların icrasının məcburiliyi və əlamətləri və s. elementləri özündə birləşdirir.

Cinayət dövlət mənafeyinə, ictimai və şəxsi mənafeyə qəsd etməsində öz ifadəsini tapır. Belə əməllər cəmiyyətə ciddi maddi və mənəvi zərər vurur. Buna görə də göstərilən ictimai-təhlükəli əməllərlə qəti mübarizə dövlətimizin, xalqımızın mühüm vəzifələrindən biridir. Ölkəmizdə cinayətkarlıqla mübarizə vəzifəsini həyata keçirmək məqsədi ilə dövlət başlıca olaraq cinayətlərin qarşısının alınmasına böyük diqqət yetirir. Bu mübarizənin uğurla həyata keçirilməsində hüquqi tədbirlər böyük əhəmiyyətə malikdir. Burada ən başlıcası cinayət hüququnun rolu mühüm yer tutur.

Mövcud şəraitdə Respublikada cinayətkarlıqla mübarizənin səmərəliliyinin artırılmasına müstəsna əhəmiyyət verilir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, qanunçuluq və hüquq qaydalarının möhkəmləndirilməsi tədbirləri haqqında» 9 avqust 1994-cü il tarixli Fərmanı ilə cinayətkarlıqla mübarizədə hüquq-mühafizə orqanları qarşısında yeni vəzifələr müəyyən edilir. Fərmanda cəmiyyətdə rüşvətxorluq və korrupsiya kimi cinayətlərin geniş yayılmasının xüsusi narahatçılıq doğurduğu qeyd edilir.

Fərmandan göründüyü kimi, cəmiyyətdə baş verən neqativ hallara qarşı müxtəlif tədbirlər görülür. Dövlət bu və ya digər cinayət törətmiş şəxslərə cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada cəza təyin edir.

Hüquq pozuntularının hansının cinayət olduğunu dəqiqləşdirmək yalnız cinayət hüququna aiddir və hüququn başqa sahələri cinayət hüququ qədər qanun pozuntularına görə ciddi və sərt məcburiyyət tədbiri nəzərdə tutmur.

Bəşəriyyətin əsrlər boyu yaratdığı sosial dəyərlər cəmiyyətdə bir çox vasitələrlə qorunur. Dövlət qanunla cinayət sayılan əməllərin dairəsini və belə əməllərə tətbiq ediləcək cəzaları müəyyən etməklə, faktiki cəza tətbiq etmək hədəsi ilə potensial

cinayətkarları kriminal əməllərdən çəkəndirmək məqsədi güdür. Bu yolla cəmiyyətdə insanların davranışını arzu olunan istiqamətə yönəltməyə səy edir.

Cinayət qanunu hüququn müstəqil sahəsi kimi birincinsli – normaların məcmusundan ibarətdir. Bu normalar öz xarakterinə görə ümumməcburedici xüsusiyyətə malikdir. Yəni, cinayət törədən bütün şəxslər cinayət hüququnun məcburedici təsirinə məruz qalır. Bu normaların köməyi ilə bir tərəfdən ölkədə cinayət sayılan əməllərin dairəsi müəyyən edilir, digər tərəfdən bu normaların tələbləri əsasında qanunu tətbiq edən orqanlar törədilən cinayət əməlinə görə tətbiq edilən cəzanın növünü və həddini müəyyən etməsi ilə bu əmələ cinayət hüquqi qiymət verirlər.

Beləliklə, yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, cinayət hüququna bu cür anlayış vermək olar: cinayət hüququ vahid hüquq sisteminin müstəqil sahəsi kimi cinayət məsuliyyətinin prinsiplərini və əsaslarını, cinayət sayılan əməllərin dairəsini, cinayətə görə tətbiq edilən cəzanın növlərini və həddini, cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmənin şərtlərini müəyyən edən, dövlət hakimiyyətinin ali orqanı tərəfindən qəbul edilən hüquq normalarının məcmusudur.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 1-ci maddəsinə görə respublikanın cinayət qanunvericiliyi bu Məcəllədən ibarətdir. Respublikada baş verən cinayətlərə görə məsuliyyət, anaq bu Məcəllə ilə həll edilir. Cari qanun yaradıcılığı fəaliyyətində qəbul edilən, əməlin kriminallığını müəyyən edən, yaxud aradan qaldıran və ya cinayət hüququnun ayrı-ayrı institutlarına, normalarına dəyişiklik, yaxud əlavələr edən, habelə ayrı-ayrı cəza növlərinin tətbiqi şərtlərini dəyişdirən, cəza növünü sərtləşdirən, yaxud yumşaldan qanunlar Cinayət Məcəlləsinə daxil edilir. Deməli, cinayət məsuliyyəti müəyyən edən və qəbul edilən yeni cinayət hüquq normaları mütləq Cinayət Məcəlləsinə daxil edilməlidir. Cinayət Məcəlləsinin 1.3-cü maddəsinə görə cinayət məsuliyyətini müəyyən edən və cinayət törətmiş şəxsin cəzalandırılmasını nəzərdə tutan qanunlar yalnız bu Məcəlləyə daxil olunduqdan sonra tətbiq edilə bilər.

Cinayət hüququnun bir sıra digər hüquq sahələri ilə, o cümlədən, cinayət-prosessual, cəzaların icrası hüququ, inzibati hüquqla oxşar cəhətləri vardır. Bu oxşarlıq həmin hüquq sahələrinin hüquq pozuntularına qarşı yönəlməsindən, onların vəzifələrindən irəli gəlir.

Belə ki, inzibati hüquq dövlət idarəçiliyi sahəsində ictimai münasibətləri və dövlət fəaliyyətinin digər formalarını həyata keçirərkən meydana gələn idarə xarakterli münasibətləri tənzimləyir. Cinayət hüquq normaları xüsusən o inzibati hüquq normaları ilə yaxınlaşır ki, onlar hansı hərəkətlərin inzibati hüquqpozma olduğunu, onları törədən şəxslərə qarşı hansı inzibati cəza tətbiq olunmasını müəyyən edirlər.

Bildiyimiz kimi, hüquq pozuntularv ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə iki növə bölünür: xətlar və cinayətlər. Xətlar cinayətə nisbətən az ictimai təhlükəliliyi ilə xarakterizə olunan və bu hüquq pozuntularına görə cinayət cəzası xarakteri daşımayan, inzibati təsir tədbirləri tətbiq edilən əməldir. Bu əmələ görə məsuliyyət inzibati hüquqla müəyyən edilir.

Cinayət xətdan daha yüksək ictimai-təhlükəli əməl olduğu üçün yalnız cinayət qanunu ilə müəyyən olunmuş qaydada ictimai-təhlükəli əməl üstündə məsuliyyət müəyyən edilir.

Cinayət-prosessual hüququ – cinayət təhdid edirkən vətəndaşların hüquqi təminatında və qanunçuluğa riayət olunmasında məhkəmə, prokuror, müstəntiq və istintaq orqanlarının fəaliyyətinin qayda və formaları müəyyən edir. Cinayət və cinayət-prosessual hüququn sıx əlaqəsi onda özünü göstərir ki, cinayət hüququnun normaları bir çox hallarda cinayət işlərinin tədqiqi və məhkəmə baxışında sübutetmə predmetini müəyyən edir. Cinayət-prosessual hüququn normaları isə cinayət hüquqi qiymətləndirmənin əsası kimi müəyyən olunmuş faktların rəsmi təsdiq edilmə qaydasını şərtləndirir.

Cinayət hüququ ona daha yaxın olan cəzaların icrası hüququndan əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Cəzaların icrası hüququ cinayət hüququnda nəzərdə tutulan ictimai-təhlükəli əməlləri törətməkdə təqsirli olan şəxslərə təyin edilən cəza tədbirlərinin tətbiqi və icrası qaydalarını müəyyən edərək nizama salır.

Cinayət hüququ hüququn başqa sahələrindən özünün predmetinə – tənzim etdiyi ictimai münasibətlərin xarakterinə görə fərqlənir. Bildiyimiz kimi, hər bir hüquq sahəsinin predmeti bu hüquq sahəsinin normaları ilə tənzimlənən müəyyən ictimai münasibətlərdir. Məhz, hüququn tənzim etmə predmeti hüquq sisteminin sahələrə bölünməsinin başlıca meyarı hesab edilir. Cinayət hüququnun hüquqi nizamasalma predmeti – cinayət hadisəsinin baş verməsi ilə əlaqədar yaranan cinayət-hüquqi münasibətlərdir. Ədəbiyyatda cinayət hüququ ilə tənzim olunan və cinayət hüququnun predmetini təşkil edən ictimai münasibətlərin üç növü fərqləndirir.

Birinci növ ictimai münasibətlər tənzimədiçi və qoruyucu cinayət hüquq münasibətləridir. Cinayət hüququnun tənzim etmə predmeti cinayətin törədilməsi ilə yaranan neqativ ictimai münasibətlərdir. Bu, qanunun qadağan etdiyi cina yətkar hərəkətə yol vermiş şəxs ilə istintaq orqanlarının simasında dövlət arasındakı münasibətlərdir. Bu münasibətdə tərəflərin, yəni cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxslə dövlətin hüquq və vəzifələri yaranmış cinayət hüquq münasibətlərinin məzmununu təşkil edir. Bu hüquqi münasibətlərin hər bir subyekti müəyyən hüquqlara malikdir və müvafiq vəzifə daşıyır. Belə ki, birinci subyekt cinayət törətdiyinə görə cinayət qanununun onun üçün nəzərdə

tutduğu xoşagəlməz nəticələrlə üzləşməsi, həmin cinayət hüquq normalarını pozduğuna görə bu normaların müəyyən etdiyi cəzanı çəkməlidir. Digər subyektin – dövlətin, onun adından çıxış edən məhkəmənin qanunu tətbiq etmək, təqsirkarı cəzalandırmaq hüququ vardır. Ancaq, bu hüquq həmin orqanları məcbur edir ki, cinayət törətmiş şəxsi cinayət məsuliyyətinə cəlb etsin, məhkəmə cinayət məsuliyyəti şərtlərinə uyğun olaraq cəza müəyyən etsin. Bununla belə, yaranmış cinayət-hüquq münasibətləri çərçivəsində cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxsin hüququ, dövləti təmsil edən məhkəmənin müəyyən vəzifəsi vardır.

Təqsirkarın törətdiyi əməli nəzərdə tutan qanunda məsuliyyətə alınmasını tələb etmək hüququ vardır. İstintaq orqanlarının və məhkəmənin vəzifəsi törədilən cinayətdə şəxsin təqsirli olduğunu aydınlaşdırmaq, onun əməlini dürüst nəzərdə tutan qanunla məsuliyyətinin həll edilməsinə təminat verməkdir.

Beləliklə, cinayət hüququnun tənzimləmə predmeti cinayətin törədilməsi ilə, cinayət törədən həxslə dövləti təmsil edən səlahiyyətli orqanlar arasında hüquq münasibətlərinin reallaşdırılmasıdır.

Cinayət hüququnun predmetinə daxil olan ikinci növ ictimai münasibətlər cinayət hüquq normalarının müəyyən etdiyi cəza sanksiyasının hədəsi ilə cəmiyyət üzvlərinin müəyyən hissəsinin cinayət törətməkdən çəkilməsi ilə bağlıdır. Buna mühafizəedici cinayət hüquq münasibətləri deyilir.

Cinayət hüququnun mühafizəedici predmeti – qorunması zəruri olan cinayət qanunu ilə müdafiə altına alınan ictimai münasibətlər sistemidir. Qanun cinayət sayılan əməlləri və bunlara görə tətbiq ediləcək cəzaları cinayət-hüquqi qadağalarla vətəndaşlar üzərində cinayət törətməkdən çəkinmə öhdəçiliyi müəyyən etməklə, cəmiyyətdə insanların davranışına müəyyən təsir etməklə, cəmiyyət üzvlərini cinayətdən çəkindirərək ictimai münasibətləri qoruyur. Qanunverici bununla cinayət törətməkdən çəkinməyə dair cəmiyyət üzvləri üçün öhdəçilik müəyyən etmiş olur. Bu, sadəcə mənəvi qaydada müəyyən edilir, öhdəçilik deyildir, dövlət məcburiyyətinə söykənən cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulan vəzifə öhdəçiliyidir. Bu yollar cinayət-hüquqi pozitiv münasibətlərin yaranmasına və möhkəmlənməsinə kömək edir.

Cinayət hüququnun predmetinə daxil olan üçüncü növ ictimai münasibətlər cinayət hüquq normaları ilə tənzimlənir. Bu normalar təhlükəli qəsdlərdən zəruri müdafiə, son zərurət, cinayətkarın yaxalanması zamanı və s. zəruri hallarda və cinayətkar hərəkətləri istisna edən digər şəraitdə adamlara, qarşı tərəfə zərər yetirmək hüququ verir. Burada məsələn, özünün zəruri müdafiə hüququnu həyata keçirən adam, bir tərəfdən şəxsiyyətin, cəmiyyət və ya dövlətin maraqlarına qəsd edənlə, mövcud olan cinayət-hüquqi qadağaları

pozanla hüquqi münasibətlərə girir. Digər tərəfdən, müdafiə olunanın davranışını yalnız məhkəmə və prokuror, istintaq orqanları düzgün sayı bilər. Hər bir halda məhz onlar təhlükəli qəsdən müdafiə zamanı zərər yetirilməsi ilə bağlı hadisəni hərtərəfli araşdırmalı və müdafiə olunması hərəkətinin qanuniliyini təsdiq etməli, rəsmi olaraq onu məsuliyyətdə azad etməlidirlər. Beləliklə, müdafiə olunan məhkəmə və prokuror, istintaq orqanlarının şəxsində dövlətlə də hüquqi münasibətlərə girir. Bu münasibətləri tənzimləyici cinayət hüquq münasibətləri adlandırmaq olar. Belə ki, onlar tənzimləyici normalar əsasında yaranır, həm də sosial cəhətdən xeyirli olan şəxsin qanuni hərəkətini tənzimləyir.

Cinayət hüququnun predmetini təşkil edən ictimai münasibətlərin öz spesifik tənzimləmə metodu vardır. Metod ictimai münasibətləri tənzimləmək məqsədi ilə onlara təsir edən hüquqi vasitələrin məcmusu olaraq hüququn müxtəlif sahələrə ayrılmasında müəyyən rol oynayır.

Hüquq normaları öz məzmununa görə müxtəlif olan ictimai münasibətləri metodlarla nizamlayır. Hüquq nəzəriyyəsi hüquqi tənzimin üç növ – yolvermə, tələbqoyma və qadağanetmə metodlarının olduğunu qeyd edir.

Yolvermə metodu əsasən mülki-hüquqi tənzimləmə ilə bağlıdır. Bu metodla mülki hüquq münasibətlərinin iştirakçılara qanunla müəyyən olunmuş həddə hərəkət azadlığı verilir. Burada tərəflər bərabər hüquqlu subyektlər kimi çıxış edir, onlar tərəfindən götürülmüş öhdəliklər yalnız qarşılıqlı razılıq əsasında dəyişilə və xitam oluna bilər.

Tələbqoyma metodu əsasən inzibati hüquq üçün xarakterikdir. İnzibati hüquq normaları ictimai münasibətlərin iştirakçıları üçün hakimiyyət göstəriciləri müəyyən edilməsi yolu ilə bu münasibətləri tənzimləyir. Burada hakimiyyət orqanı inzibati hüquq münasibətlərinin digər tərəflərinə məcburi göstərişlər verməklə onların üzərinə müəyyən tələblər qoyur.

Qadağanetmə metodu əsasən cinayət hüququna xasdır. Cinayət hüququnun ictimai münasibətlərə təsirinin əsas üsulu qadağanetmə hesab olunur. Cinayət ictimai-təhlükəli əməl olub, sosial dəyərlərə, cəmiyyətin və dövlətin mənafeyinə mühüm ziyan yetirdiyi üçün belə əməlləri törətməyi qadağan etmək metodundan istifadə etməklə cinayət hüququ öz qoruyucu funksiyalarını yerinə yetirmiş olur.

Hüquqi nizamasalma metodlarının qeyd edilən təfsirindən heç də belə nəticə çıxırmaq olmaz ki, yolvermə, ancaq mülki hüquq üçün, tələbqoyma, ancaq inzibati hüquq üçün, qadağanetmə isə, ancaq cinayət hüququ üçün xarakterik olan metodlardır. Bu metodlar başqa hüquq sahələrində də müşahidə edilə bilər, lakin birinci yolvermə, digərində tələbqoyma, üçüncüsündə isə qadağanetmə aparıcı metod kimi çıxış edir. Bu heç də digər metodların konkret hüquq sahələrində istifadə edilməsini istisna etmir.

Cinayət hüququnun elə institutları vardır ki, orada müəyyən hallarda yol vermə metodu ön plana keçir. Məsələn, zəruri müdafiə, son zərurət və s. bu kimi institutlar səlahiyyətverici normalardır və cinayət hüququ burada faktiki yol vermə metodunu nəzərdə tutur.

Cinayət hüququnun tənzimləmə predmeti eyni zamanda cinayət hüquqi tənzimin metodunu müəyyən edir. Hüquq sahələrinin və hüquq normalarının tənzimləyici və mühafizəedici sahələrə bölünməsi onların hüquqi spesifikliyini sadələşdirmiş olur. İctimai münasibətlərin hüquqi mühafizəsini onların tənzimlənməsini ifadə etmədən təsəvvür etmək mümkün deyil.

Cinayət hüququnun mühafizəedici münasibətlərinin tənzimi metoduna uyğun olaraq cinayət-hüquqi qadağaların pozulduğu hallarda cinayət cəzalarının tətbiqi zəruri sayılır. Cinayət-hüquqi qadağalardan irəli gələn ictimai münasibətlər bu qadağaların müəyyən olunması ilə tənzimlənir. Belə ki, mühafizəedici cinayət-hüquqi münasibətləri cinayət hüquqi sanksiyaların tətbiqi metodu ilə, yaxud da cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmə metodu ilə əlaqələndirilir. Cinayət hüququna mənsub olan mühafizə üsulu hansı əməllərin cinayət olmasını və cəzalanmalı olmasını müəyyən etməkdən ibarətdir.

Cinayət hüququ ilə tənzimlənən hər bir münasibətin müxtəlifliyinə spesifik tənzimləmə metodu uyğun gəlir. Cinayət hüquqi tənzimləmə metodu qanunvericiliklə müəyyən edilir, cinayət-hüquq qadağalarının pozulmasına görə tətbiq edilən cinayət tədbirlərinə gətirib çıxarır. Tənzimləmə cinayət hüquq münasibətləri vətəndaşlara qəsd edənə qarşı daha ciddi zərər yetirməklə, ictimai-təhlükəli əməllərə qarşı fəal mübarizə aparmaq hüquqları verməklə əlaqələndirilir.

Sual 2

Cinayət hüququnun prinsipləri

Hüquq onun mahiyyətini və sosial təyinatını ifadə edən müəyyən prinsiplər əsasında qurulur və fəaliyyət göstərir. Bu prinsiplər hər bir dövlətdə şəxsiyyətin hüquqi statusuna necə baxılmasını müəyyən edir, bütün hüquq sistemində onun mövqeyini əsaslandırır. Prinsiplər bir növ hüquqda dünyagörüşünün əsaslarını təşkil edən hər bir şeyin əvvəlinin və sonunun gedib çıxdığı dəyərləri özündə ifadə edir. İstənilən hüquqi müddəa prinsiplər vasitəsilə əsaslandırılır.

Hüququn prinsipləri hüququn mahiyyətini və onun təbiətini ifadə edən əsas başlanğıc müddəalardır. Prinsiplər istənilən hüquq institutunun bazasını təşkil edir və sahədaxili bütün normalar prinsiplərə uyğun gəlməlidir.

Cinayət hüququnun prinsipləri – hüquq normalarında təsbit olunan, cinayət hüququnun və onun institutlarının təbiətini, mahiyyətini müəyyən edir, cinayətkarlıqla mübarizədə hüquq yaradıcılığının və hüququn tətbiqi ilə bağlı fəaliyyətinin əsas istiqamətləridir. Prinsip yunan sözü olub, əsas başlanğıc, rəhbər ideya mənasında işlədilir. Cinayət hüquqi prinsiplərdə ifadə olunan bu və ya digər fikirlər öz əksini bilavasitə cinayət hüquq normalarında tapır.

Cinayət hüququnun prinsiplərinin əksəriyyəti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında öz əksini tapmışdır. Konstitusiyanın 25-ci maddəsində vətəndaşların qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi prinsipi, 63-cü maddəsində təqsirsizlik prezumpsiyası, 71-ci maddəsində insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təminatı prinsipi və sairə bu kimi prinsiplər təsbit olunmuşdur. Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin göstərişinə görə insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcudur.

Nəzəri tədqiqatlarda cinayət hüququnun prinsipləri ümumi, sahələrarası və xüsusi prinsiplərə ayrılır. Respublikamızın cinayət hüququ sahələri üzrə alimlər cinayət hüququnun prinsiplərini ümumi və xüsusi prinsiplərə bölməyi daha düzgün hesab edirlər.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 4-cü maddəsində bu Məcəllənin və cinayət məsuliyyətinin prinsipləri öz əksini tapmışdır. Bu maddənin göstərişinə görə respublikamızın Cinayət Məcəlləsi qanunçuluq, qanun qarşısında bərabərlik, təqsirə görə məsuliyyət, ədalət və humanizm prinsiplərinə əsaslanır. Qanunda da bilavasitə göstərilən bu prinsiplər cinayət hüququnun ümumi prinsipləridir.

Cinayət qanununun məkana və zamana görə qüvvəsi prinsipi ancaq «cinayət qanunu» institutu üçün, cəzanın fərdiləşməsi prinsipi isə, ancaq «cəza təyinetmə» institutu üçün bu prinsipləri xüsusi prinsiplər adlandırmaq olar. Bəzi müəlliflər cinayətin tərkibini, məsuliyyətin şəxsi xarakter daşmasını, məsuliyyətin labüdlüyünü cəzanın ağırlığına uyğunluğu prinsiplərini də haqlı olaraq cinayət hüququnun xüsusi prinsipləri sırasına aid edirlər. Cinayət qanununun ayrı-ayrı institutları xüsusi prinsiplərə söykənsə də, bu institutlar istər yaradılarkən, istərsə də tətbiq edilərkən eyni vaxtda cinayət hüququnun ümumi prinsiplərinin tələbləri də rəhbər tutulur.

Cinayət Məcəlləsinin 5-ci maddəsində tətbiq edilən qanunçuluq prinsipini cinayət hüququnun Konstitusiya prinsipi adlandırmaq olar. Belə ki, Konstitusiyanın 72-ci maddəsinə görə hər bir şəxs Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına əməl etməlidir. Qanunu bilməmək məsuliyyətdən azad etmir. Cinayət Məcəlləsinin qanunçuluq prinsipinə görə əməlin cinayət sayılması və həmin əmələ görə cəza və digər cinayət hüquqi xarakterli tədbirlər yalnız bu Məcəllə ilə müəyyən edilir. Cinayət qanununun

analogiya üzrə tətbiqinə yol verilmir. Cinayət qanununda tətbiq edilən bu prinsip ilk növbədə qanunda göstərməyən cinayət deyil, prinsipi kimi anlaşılır. Bu o deməkdir ki, o adam cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilər ki, cinayət qanununun qadağan etdiyi ictimai-təhlükəli hərəkətə yol vermiş olsun.

Azərbaycan Respublikasının sovet dövründə qəbul edilmiş Cinayət Məcəlləsində qanunçuluq prinsipi təsbit edilməmişdir. Buna görə də o dövrdə əmələ qanunda cinayət kimi nəzərdə tutulmayan hallarda belə siyasi mülahizələr əsasında vətəndaşlar siyasi baxışlarına və kriminal mühitlə əlaqəsinə görə məsuliyyətə alınmış və mühakimə edilmişdir. Bütün belə qanunsuzluqlara analogiya institutunun köməyi ilə haqq qazandırılmışdır. O dövrün cinayət qanunundan fərqli olaraq respublikamızın hazırkı Cinayət Məcəlləsi demokratik prinsipləri insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını rəhbər tutaraq analogiya institutunu təkzib etmişdir.

Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin 8-ci bəndinə görə heç kəs törətdiyi zaman hüquq pozuntusu sayılmayan əmələ görə məsuliyyət daşımır. Konstitusiyanın bu müddəası ilə Cinayət Məcəlləsinin 2, 3 və 10.1-ci maddələri arasında birbaşa bağlılıq vardır. Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 3-cü maddəsinin göstərişinə görə yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibinin bütün əlamətlərinin mövcud olduğu əməlin törədilməsi cinayət məsuliyyəti yaradır. Həmçinin bu Məcəllənin 10.1-ci maddəsinə görə törədildiyi zaman cinayət sayılmayan əmələ görə heç kəs cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna və cəzalandırıla bilməz. Cinayət Məcəlləsinin bu və ya digər maddələrinin mövqeyi Konstitusiyanın qeyd olunan müddəasına söykənir və onda özünün bir sıra real təminatını tapır.

Cinayət hüququnun prinsipləri arasında qanunçuluq prinsipi daha ümumi xarakter daşıyır. Onun məzmunu cinayət hüququnun bütün subyektləri tərəfindən hüquq normaları göstərişlərinin dəqiq, tam həyata keçirilməsi tələblərindən ifadə edilir.

Konstitusiyanın 25-ci maddəsində vətəndaşların qanun qarşısında bərabərliyi prinsipi təsbit edilmişdir. Bu müddəaya söykənərək cinayət törətmiş şəxslərin qanun qarşısında bərabərliyi prinsipi Cinayət Məcəlləsinin 6-cı maddəsində belə ifadə olunmuşdur: «Cinayət törətmiş şəxslər qanun qarşısında bərabərdirlər və irqindən milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən və digər hallardan asılı olmayaraq cinayət məsuliyyətinə cəlb olunurlar».

Vətəndaşların qanun qarşısında bərabərliyinin mühüm siyasi əhəmiyyəti vardır. Belə bərabərlik onların demokratik cəmiyyətdə hüquqi əsasının təməlini yaradır. Cinayət etmiş şəxslərin qanun qarşısında bərabərliyi törədilən eyni cinayətə görə məsuliyyətin eyni

əsaslarla və eyni həddə yaranmasında, cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmənin, məhkumluğun ödənilməsinin və üzərindən götürülməsinin eyni əsaslarla həll edilməsində ifadə olunur. Bu prinsip törədilən eyni kriminal əmələ görə sırası vətəndaşların və vəzifəli şəxslərin arasında fərq qoymur, onlar eyni əsaslarla məsuliyyət daşıyırlar. Bununla belə, bu prinsip məsuliyyət və cəzanı, yeni cinayət məsuliyyətinin bərabər həddlərini və məzmununu nəzərdə tutmur. Fərq, məsələn, şəxsin cinsinə, yaşına və xidməti mövqeyinə görə də ola bilər. Məsələn, kişilərdən fərqli olaraq qadınlara ömürlük həbs cəzası verilə bilməz. Bu cəza həmçinin 65 yaşına çatmış kişilərə, cinayət törədikən 18 yaşına çatmamış şəxslərə verilə bilməz. Yetkinlik yaşına çatmayanlara 10 ildən artıq azadlıqdan məhrum etmə cəzası verilə bilməz.

Cinayət hüququnun qanun qarşısında bərabərliyi prinsipinin tələblərindən irəli gələn ən vacib məsələlərdən biri məsuliyyətin ancaq şəxsin ictimai-təhlükəli əməlinə görə müəyyən edilməsidir. Cinayət törədənlərin məhkumluğunun olub-olmamasından asılı olaraq onların şəxsiyyətinin təhlükəliliyi də müxtəlifdir. Əlbəttə, keçmişdə məhkumluğu olan və ödənilməyən və ya üzərindən götürülməyən şəxslərin təhlükəliliyi məsuliyyətin həllində nəzərə alınmalıdır.

Beləliklə, vətəndaşların qanun qarşısında bərabərlik prinsipinə təminat vermək üçün cinayətin əlamətləri qanunda əhatəli və aydın formulə edilməli, cinayətin ancaq obyektiv və subyektiv əlamətləri cinayət qanununa daxil edilməlidir.

Cinayət Məcəlləsinin 7-ci maddəsində təqsirə görə məsuliyyət prinsipi göstərilmişdir. Orada deyilir: "Yalnız törətdiyi ictimai-təhlükəli əmələ və onun nəticələrinə görə təqsiri müəyyən olunmuş şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə və cəzalandırıla bilər. Şəxs təqsirsiz olaraq vurduğu zərərə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz».

Təqsirə görə məsuliyyət prinsipi o deməkdir ki, şəxs, o ictimai-təhlükəli əmələ görə və onun ictimai-təhlükəli nəticələrinə görə o zaman məsuliyyət daşıyır ki, burada onun təqsiri müəyyən edilsin. Obyektiv təqsirləndirməyə, yəni təqsirsiz zərər vurulmasına görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməyə yol verilmir. Neçə ağır nəticələr verdiyinə baxmayaraq, təqsirsiz yol verilən hər hansı bir əmələ cinayət kimi baxıla bilməz.

Bu prinsipi görə təqsiri müəyyən olunmuş şəxsə yalnız törətdiyi ictimai-təhlükəli əmələ və onun nəticələrinə görə Cinayət Məcəlləsinin Ümumi hissəsinin müddəaları nəzərə alınmaqla, Xüsusi hissənin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş həddlərdə cəza təyin edilməlidir. Bu cəza ictimai-təhlükəli əmələ və onun nəticələrinə görə göstərilən həddən artıq ola bilməz. Şəxs yol verdiyi əməlin ictimai-təhlükəli nəticəsini dərk etməmişdirsə, həm də onu dərk etmək imkanına malik olmamışdırsa, belə əməllərə görə onun məsuliyyəti yaranmır. Bu prinsip həm də şəxsi məsuliyyəti nəzərdə tutur. Başqa

sözlə, cinayət törədən şəxs törətdiyi cinayətə görə bilavasitə özü məsuliyyət daşıyır. Şəxsin törətdiyi cinayətə görə onun yaxın qohumları məsuliyyət daşıya bilməz. Bu prinsip keçmiş SSRİ məkanında kobud surətdə pozulmuşdur. Belə ki, 1920-1940-cı illərdə siyasi cinayətlər üstündə mühakimə edilən şəxslərin ailəsi də sürgün edilir, digər təqiblərə məruz qalırdılar.

Təqsiri olmayan şəxslərin məsuliyyətə alınmasına yol verməmək üçün Konstitusiyamızın 63-cü maddəsində təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipi təsbit edilmişdir. Burada deyilir: «Hər kəsin təqsirsizlik prezumpsiyası hüququ vardır. Cinayət törədilməsində təqsirləndirilən hər bir şəxs, onun təqsiri qanunla nəzərdə tutulan qaydada sübuta yetirilməyibse və bu barədə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü yoxdursa, təqsirsiz sayılır».

Beləliklə, təqsirə görə məsuliyyət prinsipinə uyğun olaraq, cinayət məsuliyyəti şəxsin üzərinə yalnız şəxs cinayət hüquq normalarının tələblərini pozmaqda günahlandırıldığı halda qoyula bilər.

Cinayət Məcəlləsinin 8-ci maddəsində ədalət prinsipi göstərilmişdir. Orada deyilir: «Cinayət törətmiş şəxs haqqında tətbiq edilən cəza və ya digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər ədalətli olmalıdır, yəni cinayətin xarakterinə və ictimai-təhlükəlilik dərəcəsinə, onun törədilməsi hallarına və cinayət törətməkdə təqsirli bilinən şəxsin şəsiyyətinə uyğun olmalıdır. Heç kəs eyni bir cinayətə görə iki dəfə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz».

Ədalət prinsipi o deməkdir ki, cinayət törətmiş şəxsə qarşı tətbiq olunan cəza, yaxud digər cinayət-hüquqi tədbir ədalətli olmalıdır, yəni cinayətin ağırlığına, cinayətin baş verdiyi konkret şəraitə və cinayətkarın şəxsiyyətinə uyğun olmalıdır. Bu prinsipə görə cinayət məsuliyyətinin differensiasiyası, cinayətlərin xarakterinə görə dəyərləndirilməsi baş verir. Cinayət qanunu ədalətliliyi prinsipinə söykənərək, müxtəlif xarakterli ictimai münasibətləri cəmiyyətin həyatında oynadığı roluna görə müxtəlif dərəcədə dəyərləndirir. Cinayət cəzası ölçüsünün müəyyən olunmasında bu prinsip mühüm rol oynayır.

Ədalət prinsipi cinayət hüququnun digər mühüm – qanunçuluq, qanun qarşısında bərabərlik, təqsirə görə məsuliyyət və humanizm prinsiplərini də ehtiva edir. Bu prinsiplərin hər birinin özünəməxsus məzmunu vardır. Bununla belə, onların hər biri cinayət hüququnda ədalətin müəyyən keyfiyyətini xarakterizə edir, bunlarsız bütövlükdə ədalət yoxdur və ola bilməz. Cinayət işinə ədalət mühakiməsi yolu ilə baxılan zaman yuxarıda göstərilən prinsiplər pozularsa, deməli, ədalətlik pozulmuş olur.

Bu prinsip özünün fərqləndirici meyarı ilə cinayət sayılan əməllə başqa hüquq pozuntuları arasında sərhədi müəyyən edir.

Ədalətlik prinsipi eyni cinayətə görə şəxsin ikinci dəfə məsuliyyətə alınmasını qadağan edir.

Cinayət Məcəlləsinin 9-cu maddəsində hümanizm prinsipi öz əksini tapmışdır. Bu prinsipi görə «Cinayət Məcəlləsi insanların təhlükəsizliyini təmin edir. Cinayət törətmiş şəxs tətbiq edilən cəza və digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər cismani əzab vermək və ya insan ləyaqətini alçaltmaq məqsədi daşıya bilməz». Bu prinsipə görə cinayət məsuliyyətinin və cəzanın, cinayət etmiş şəxsdən qisas almaq, ona işgüncə vermək, onun insan ləyaqətini alçaltmaq məqsədi olmamalıdır. Dövlət müqəssiri mühakimə edib, ona qarşı cəza tətbiq edərkən, cinayət etmiş şəxsi islah etmək, onu ictimai-faydalı fəaliyyətə qaytarmaq və bununla başqalarına xəbərdaredici təsir göstərməyə çalışır.

Respublikamızın cinayət hüququnun humanizmiyi, onun sərt işgüncəli və rüsvayçı cəzaları inkar etməsində aydın görünür. Bu Konstitusiyamızın 46-cı maddəsində belə ifadə olunur: «Heç kəsə işgüncə və əzab verilə bilməz. Heç kəs insan ləyaqətini alçaldan rəftara və cəzaya məruz qala bilməz». Bu prinsip cinayət törədən şəxsə nisbətən yüngül cəza növünü seçmək və tətbiq etməklə cəzanın məqsədinə nail olmasını nəzərdə tutur.

Humanizm prinsipi cinayətdən zərər çəkənə qayğı və məhəbbət göstərməklə yanaşı, hətta cinayətkara da mərhəmətli münasibət bəsləyir. Azadlıqdan məhrum edilmiş bütün şəxslər öz ləyaqətlərinə humanistcəsinə yanaşılması və hörmət edilməsi hüququna malikdirlər. Qanun humanizm prinsipinin tələblərinə uyğun olaraq, cinayətin yetkinlik yaşına çatmayan dövrdə törədilməsini, onların kifayət qədər həyat təcrübəsinə malik olmamaları halını, cəza təyin edərkən məsuliyyəti yüngülləşdirən hal kimi nəzərə alınır.

Cinayət hüququnun ayrı-ayrı institutları şərti məhkumetmə, cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmə, amnistiya və əfv etməni humanizm prinsipini rəhbər tutmaqla həyata keçirirlər.

Humanizm prinsipi cinayət hüququnda şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlətin maraqlarını cinayətkar qəsdlərdən müdafiə etməklə və cinayətin qarşısını almaqla minimum məcburi tədbirlərin müəyyən edilməsini nəzərdə tutur.

Beləliklə, yuxarıda sadəanan cinayət hüquqi prinsipləri ümumiləşdirərək, belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, bu prinsiplərin insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının təminatında və qanunçuluğun möhkəmləndirilməsində mühüm rolu vardır.

Cinayət hüququnun vəzifələri və sistemi

Hər bir hüquq sahəsinin özünəməxsus vəzifələri olduğu kimi, cinayət hüquq sahəsinin də qarşısında duran mühüm vəzifələri vardır. Bu vəzifələri öncə Azərbaycan SSR-nin cinayət qanunvericiliyindən fərqli olaraq 1999-cu ildə qəbul olunmuş və 2000-ci

ildə qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikasının yeni Cinayət Məcəlləsində geniş şəkildə göstərilmişdir.

Dövlət qanunçuluğun həyata keçirilməsinə həmişə qayğı göstərmiş və göstərməkdə davam edir. Dövlət orqanları, siyasi partiyalar, ictimai birliklər, vəzifəli şəxslər Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına əməl etməyə borcludurlar. Qanunçuluğu möhkəmləndirmək cəmiyyətimizin müasir mərhələsində xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Çunki, həyatımızın bütün sahələrində yaranan yeni münasibətlər getdikcə genişlənir, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının daha sürətlə irəliləməsi sahəsində xalqımızın qarşısında duran məsul vəzifələrin yerinə yetirilməsi hər hansı qanun pozuntularına və başlıca olaraq, cinayətkarlığa qarşı daha tutarlı mübarizə aparılmasını tələb edir. Belə tələbdən irəli gələrək, cinayət hüququ öz üzərinə çətin və şərəfli vəzifələr götürmüş və bu vəzifələr Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 2-ci maddəsində belə ifadə olunmuşdur: «Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin vəzifələri sülhü və bəşəriyyətin təhlükəsizliyini təmin etməkdən, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını, mülkiyyəti, tərəf mühiti, Azərbaycan Respublikasının konstitusiya quruluşunu cinayətkar qəsdlərdən qorumaqdan, habelə, cinayətlərin qarşısını almaqdan ibarətdir. Bu vəzifələri həyata keçirmək üçün Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi cinayət məsuliyyətinin əsaslarını və prinsiplərini, şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlət üçün təhlükəli olduğuna görə cinayət sayılan əməllərin dairəsini və həmin cinayətlərin törədilməsinə görə tətbiq edilən cəzaların növlərini, həddini və həcmi, habelə digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirləri müəyyən edir».

Qanunun bu maddəsindən görüldüyü kimi, cinayət hüququnun əsas vəzifəsi Azərbaycan Respublikasının bütün həyat sahələrində formalaşmış və inkişafda olan ictimai münasibətləri qorumaqdır. Cinayət hüququnun vəzifələri ənənəvidir və prinsipcə hər hansı cəmiyyət və dövlət üçün birmənalıdır. Cinayət qanunvericiliyinin quruluşu və məzmunu Cinayət Məcəlləsinin vəzifələri ilə bağlıdır. Bu hüquq dövlətin və cəmiyyətin, şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlətin mənafehləri üçün təhlükə törədən hərəkətlərə cavab reaksiyasıdır. Cinayət hüququ özünəməxsus vəzifələri ilə, əsasən cəza və qanun tətbiq olunması qorxusu ilə şəxsiyyəti, cəmiyyəti və dövləti cinayətkar qəsdlərdən qoruyur. Cinayət hüququnun qoruyucu vəzifəsi cinayət qanunvericiliyinin ümumi və xüsusi xəbərdaredici təsirindən istifadə etməklə reallaşdırılır. Ümumi xəbərdaredici təsir vasitəsi – cinayət sayılan əməllər və bunlara görə tətbiq ediləcək cəzaları müəyyən etməklə və bunları cəmiyyət üzvlərinə çatdırmaqla, vətəndaşları cinayət etməkdən çəkindirmək üçün xəbərdar edilməsidir.

Xüsusi xəbərdaredici təsir vasitəsi – cinayət törədənlər barəsində cəza və digər məcburi tədbirlər tətbiq etməklə, məhkum üzərində sosial nəzarəti gücləndirməklə, onları islah etməklə, həm məhkumlar, həm də başqa şəxslər tərəfindən yeni cinayətlərin törədilməsinin qarşısını almalıdır. Müasir cinayət hüququ sülhün və bəşəriyyətin təhlükəsizliyinin, insanın, şəxsiyyətin, onun hüquq və azadlıqlarının qorunmasını ön plana çəkir.

Sülhün və bəşəriyyətin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi təcavüzkar müharibələrin planlaşdırılmasının, hazırlanmasının, başlanmasının və açılmasının, habelə açıq təcavüzkar müharibəyə çağırışların, kütləvi qırğın silahlarının istehsalının və yayılmasının, qadağan olunmuş metod və vasitələrlə müharibə aparılmasının, genosidin, soyqırımın, köləliyin, beynəlxalq müdafiədən istifadə edən şəxslərə və ya idarələrə basqınların qarşısının alınmasıdır.

Konstitusiyamızın 2-ci bölməsində insan və vətəndaşların əsas hüquqları, azadlıqları təsbit edilmişdir. Burada insanın və vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının əsas prinsipləri, yaşamaq, bərabərlik, azadlıq, mülkiyyət, şəxsi toxunulmazlıq, mənzil toxunulmazlığı, seçki, təhsil və s. hüquq və azadlıqları verilir və onların müdafiəsi təmin edilir. Şəxsiyyətin, onun hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi cinayət hüququnun əsas vəzifəsidir. Qeyd edək ki, bu vəzifə yalnız cinayət törədən şəxsə qarşı cəza tətbiq olunması, yaxud onun potensial cinayətə qarşı tətbiq oluna bilməsi ilə bağlı yerinə yetirilmir. Təəssüf ki, hakimlər də bütün insanlar kimi, bəzən səhv edirlər və tam təminat yoxdur ki, müəyyən şəraitdə müqəssir olmayan şəxs törətmədiyi cinayətdə ədalətsizcəsinə ittiham edilməyəcək. Dövlət belə adamlara qarşı münasibətdə ədaləti və qanunçuluğu müdafiə etməlidir. Amma, bu onda mümkündür ki, ədalət və qanunçuluq əsl cinayətə qarşı münasibətdə təmin olunur. Ona görə də cinayət qanunu cinayətəkar və qeyri-cinayətəkar arasında sərhəd qoyaraq, o adamların hüquq və azadlıqlarının keşiyində durmalıdır ki, cinayət qanunun nəzərdə tutduğu cinayət hərəkətinə yol verməmişlər.

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinə görə «hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Mülkiyyət hüququ qanunla qorunur». Cinayət Məcəlləsinin mülkiyyəti qorumaq vəzifəsi müəyyən edilmişdir. Məcəllənin 23-cü fəslində heç bir mülkiyyət formasına fərq qoyulmadan başqasının mülkiyyətinə qəsd edən əməllərə görə eyni əsaslarla cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulur. Cinayət qanunu ilə qorunan, ictimai qayda altında insanlar arasında xidmətlə bağlı münasibətlərdən kənar, insanlarla hakimiyyət və idarəçilik orqanları arasında qarşılıqlı münasibətlərin hüquqi tənziyi, bu münasibətlər zəminində bir adamın hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinə mane olmamalıdır. İctimai qaydalar sahəsində başqasının hüquq və

azadlığının ciddi pozulmasına görə Cinayət Məcəlləsinin 19 və 21-ci fəsilərində cinayət məsuliyyəti müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasının konstitusiya quruluşunun mühafizəsi altında Konstitusiya ilə təsbit edilmiş Respublikanın siyasi, iqtisadi strukturlarının, onların formalaşdırılması qaydalarının, ölkənin ərazi toxunulmazlığının cinayətkar qəsdlərdən qorunması nəzərdə tutulur. Bu məqsədlə, Cinayət Məcəlləsinin 31-ci fəslində dövlətin konstitusiya quruluşunun əsasları və təhlükəsizliyi əleyhinə yönələn cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edilmişdir.

Beləliklə, Cinayət Məcəlləsinin 2-ci maddəsində göstərilən vəzifələri həyata keçirmək üçün Məcəllədə hansı əməllərin cinayət olması elan edilir, cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxslər barəsində tətbiq ediləcək cəzalar və digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər müəyyən edilir. Bu vəzifələrin həyata keçirilməsi ilk növbədə, bu və ya digər cinayətin tərkibini təşkil edən cinayət hüquq normasının dəqiq formalaşmasından asılıdır.

Cinayət hüquq normaları Cinayət Məcəlləsinin Ümumi və Xüsusi hissələrində birləşərək, bu Məcəllənin sistemini yaradır.

Cinayət hüququnun Ümumi hissəsi cinayət məsuliyyətinin əsaslarını, cinayət qanununun məkana və zamana görə qüvvəsini, cinayət anlayışını, təqsir və onun formalarını, anlaşıqlıq və anlaşıqlıq, cinayətin mərhələlərini, cinayətdə iştirakçılığı, əməlin ictimai təhlükəliliyini istisna edən halları, cinayətlərin çoxluğunu nəzərdə tutan normalardan ibarətdir.

Cinayət hüququnun Ümumi hissəsinə həm də cinayətin anlayışını və sistemini, cəza təyinetmə qaydalarını, cəzadan və məsuliyyətdən azad etməni və s. nəzərdə tutan normalar da daxildir.

Bu hissədə dəstə, mütəşəkkil dəstə, cinayətkar birlik anlayışları bir-birindən fərqləndirilmiş, cinayətdə iştirakçılığın anlayışı verilmiş, iştirakçılığın formalarını tənzimləyən hüquqi baza yaradılmışdır. Cəza təyinetmənin ümumi müddəaları dəqiqləşdirilmiş, cəza təyini bölməsinə başa çatmayan cinayətlərə, residiv cinayətlərə, iştirakçılıqla törədilən cinayətlərə görə cəza təyinetməsinin özünəməxsus xüsusiyyətlərini təsbit edən institutlar öz əksini tapmışdır.

Cinayət hüququnun Xüsusi hissəsinin normalarında isə konkret cinayət əməlləri, onların tərkib əlamətləri, belə əməlləri törətməyə görə tətbiq edilən sanksiyalar nəzərdə tutulmuşdur.

Cinayət hüququnun Ümumi və Xüsusi hissələri üzvi surətdə bir-biri ilə bağlıdır və bunlar vəhdətdə cinayət hüquq normalarının sistemi kimi cinayət hüququnu yaradır.

Yuxarıda göstərilənlərdən belə məlum olur ki, Ümumi hissə Xüsusi hissəsiz, yaxud əksinə, Xüsusi hissə Ümumi hissəsiz fəaliyyət göstərə bilməz. Bu həqiqətdə də belədir. Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 58-ci maddəsində cəzanın təyin edilməsinin ümumi əsasları göstərilmişdir. Bu maddənin göstərişinə əsasən «cinayət törətməkdə təqsirli bilinən şəxsə Cinayət Məcəlləsinin Ümumi hissəsinin müddəaları nəzərə alınmaqla, Xüsusi hissənin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş hədlərdə ədalətli cəza təyin edilir».

Məhkəmə əməlin hansı məkanda və hansı zamanda baş verdiyini, cinayətin hansı kateqoriyadan olmasını, məcmu, residiv cinayətin olub-olmamasını, cinayətin başa çatıb-çatmamasını, cinayətdən könüllü imtinanın olub-olmamasını, əməlin ictimai təhlükəliliyini istisna edən halların, cəzanı ağırlaşdıran və yüngülləşdirən və s. halların olub-olmamasını aydınlaşdırmaq üçün mütləq Ümumi hissəyə müraciət etməlidir. Yalnız bundan sonra məhkəmə Xüsusi hissənin maddəsinin sanksiyasında müəyyən edilmiş həddə cəza təyin edir.

Beləliklə, cinayət qanununun Ümumi və Xüsusi hissələri Azərbaycan Respublikasının vahid Cinayət Məcəlləsinə yaradır və bu Məcəllənin vəzifələrinin daha da layiqli həyata keçirilməsində mühüm rol oynayır.

Sual 3. **Cinayət hüquq elmi**

Mövcud olan cinayət hüququndan fərqli olaraq, cinayət hüquq elmi normaların məcmusunu deyil, alimlərin bu hüquq sahəsi üzrə mülahizələrini, hipotezalarını və nəticələrini əks etdirir. O, cinayət-hüquqi görüşləri, ideyaları, cinayət qanunu haqqında təsəvvürləri, cinayət-hüquq normalarını, onun inkişafının təkmilləşdirilməsinin qanunauyğunluqlarını, cinayət hüququ prinsiplərini, cinayət hüququnun tarixini, ölkələrin cinayət hüququnu tədqiq edir və öyrənir.

Bildiyimiz kimi, hüquqi hadisələrin öyrənilməsi hüquq elminin müxtəlif qollarına aiddir. Onların hər birinə öyrənilən obyektlərə özünəməxsus yanaşma xarakterikdir. Tarixi analiz əsasında qanunauyğunluqların dərk edilməsi səviyyəsi müxtəlifdir. Elmlərdən hər birinin özünün xüsusi predmeti mövcuddur.

Cinayət hüququ elmi səlvhəvi hüquq elmlərinə aiddir ki, onun da əsas fərqləndirici əlaməti elmin predmeti qismində eyni adlı hüquq sahəsinin öyrənilməsi kimi çıxış etməlidir. Başqa sözlə desək, cinayət hüquq elminin predmeti cinayət hüquq sahəsinin

öyrənilməsidir. Cinayət hüquq elmi ona məxsus olan qanunauyğunluqları açır, mövcud cinayət qanunvericiliyinin istinad etdiyi əsas anlayış və kateqoriyaları formalaşdırır, müvafiq hüquqi institutların funksiyalarını və rolunu analiz edir.

Cinayət hüquq elmində məsuliyyətin əsasları, cinayət tərkibi, təqsir kimi məsələlərin araşdırılmasına üstün yer verilir. Bu elm cinayət hüquq normalarının quruluşunu öyrənir.

Cinayət hüquq elmi ilkin kriminal fəaliyyəti, cinayətdə iştirakçılıq, cinayətlərin çoxluğu kimi institutları da tədqiq edir. Bu institutlar üzrə məsuliyyətin həllində mövcud olan spesifikliyinin izahını verir və əsaslandırır.

Cinayət hüquq elminin predmetinə sosial-hüquqi anlayışı kimi cəza da daxildir. Cəzanın anlayışı, məzmunu, məqsədi, sistemi, tətbiqi, cinayətkarlıqla mübarizədə rolu, yeri məsələləri nəzəri cəhətdən araşdırılır.

Cinayət hüququ elminin predmetinə həm də cinayət qanunvericiliyinin təcrübədə tətbiq məsələsi daxildir. Cinayət hüququ sahəsində irəli sürülən müddəaların düzgünlüyü təkcə cinayət hüquq yaradıcılığı sahəsində deyil, həm də hüququn tətbiqi təcrübəsində yoxlanılır, sınaqdan çıxarılır. Cinayət hüquq elmi qanunun tətbiqi praktikasını dərinlən təhlil etmədən səmərəli inkişaf edə bilməz.

Cinayət hüquq elminin təcrübə ilə əlaqəsi çoxistiqamətli. Bu, kriminalist alimlərin qanunvericilik aktları layihələrinin hazırlanmasında, cinayət qanunvericiliyinin müxtəlif məsələləri üzrə tətbiqi təcrübəsinin öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsində iştirak etmədə, cinayət hüququnun müxtəlif məsələlərinə həsr edilmiş konfranslarda və s. ifadə olunur.

Cinayət qanunvericiliyi və onun tətbiqi təcrübəsi tarixi inkişafda öyrənilir. Buna görə də cinayət hüquq elminin predmetinə cinayət hüququnun inkişaf tarixi, cinayət qanunvericiliyinin müxtəlif dövrlərdə təkmilləşməsi meylləri və onun tətbiqi təcrübəsinin öyrənilməsi də daxildir.

Cinayət hüquq elmi predmetinə daxil olan məsələlərin öyrənilməsində tədqiqatın obyektivliyinə təəssürat verən tarixlik, hadisələrin inkişafda götürülməsi, komplekslik kimi elmi prinsiplərin tələblərinə riayət edilməlidir.

Cinayət hüquq elmi predmetinə daxil olan məsələlərin öyrənilməsində ümumi, xüsusi və sahəvi metodlardan istifadə edilir.

Ümumi metodlar ümumi hüquq nəzəriyyəsində istifadə edilən metodlardır ki, bunlardan təhlil və sintez, sistemli və struktur yanaşma, induksiya, deduksiya, keçid, ümumidən konkretə doğru və s. göstərmək olar.

Xüsusi metodlar başqa elm sahələri tərəfindən hazırlanır və hüquq elminin sahələri üzrə araşdırılan məsələlərin düzgün idrakına kömək edir. Bu metodlara riyazi, statistik,

psixoloji, konkret, sosioloji və s. metodlar daxildir. Bu metodların tətbiqi cinayət hüquq elminin araşdırdığı məsələlər ətrafında daha əhatəli təsəvvürün yaranmasına kömək edir.

Sahəvi metodlar bir qayda olaraq, hüquq elminin konkret sahəsi üzrə tətbiq edilir. Cinayət hüquq elminə müqayisəli hüquq metodu, formal məntiqi metod, hüquq normalarının təfsiri kimi doqmatik metod və s. xarakterikdir.

Sahəvi metodlar içərisində müqayisəli hüquq metodu cinayət hüquq elmində geniş tətbiq edilir. Bu metodun tətbiqi ilə müxtəlif ölkələrin cinayət hüquq normalarının fərqli və oxşar cəhətləri müəyyənləşdirilir və müqayisə edilir. Müqayisə həm də reallıqların, cinayət hüquq normalarının tətbiqi və onların nəticələrinin tutuşdurulmasına söykənir. Müqayisə edilən ölkələrin qanunvericiliyinin uyğun institut və normalarının müsbət və mənfi cəhətləri aşkar edilir. Bu metoddan istifadə etməklə müxtəlif ölkələrin qanunvericiliyi üzrə cəzanın sistemi, onun tətbiqi təcrübəsinin göstəriciləri müqayisə edilir, ölkənin qanunvericiliyi üzrə cəzanın sisteminin daha da təkmilləşdirilməsi məqsədilə tətbiq edilən cəzanın təsirli olması üçün yollar və vasitələr axtarılır.

Cinayət hüquq elmində tətbiq edilən sahəvi metodlardan biri də doqmatik metoddur. Bu metoddan istifadə qüvvədə olan qanunvericiliyin normalarının öyrənilməsi, onun şərhli və sistemə salınması ilə bağlıdır.

Doqmatik metod cinayət hüquq elmində müntəzəm tətbiq edilən metoddur. Bu metod cinayət hüquq normalarının məna və məzmununun aydınlaşdırılmasında, sistemə salınmasında, cinayət hüquqi anlayışların müəyyənləşdirilməsində formal məntiqdən, semantikadan, qrammatik qaydalardan istifadə edilməsini nəzərdə tutur.

Cinayət hüquq elminin tədqiq etdiyi cinayət və cəza məsələləri mürəkkəb xarakterlidir. Buna görə də cinayət hüquq elmi ancaq sahəvi metodları tətbiq etməklə, öz idrak funksiyasını yerinə yetirə bilməz. Bunun üçün, xüsusən, əməllərin kriminalaşdırılması zamanı yaradılacaq qanunların sosial zərurətlə bağlılığının öyrənilməsində, cinayət qanununun tətbiqinin səmərəliliyinin tətbiqində cinayət hüquq elmi sahəvi metodlarla yanaşı, ümumi və xüsusi metodların tətbiqinə geniş yer verir.

NƏTİCƏ

Beləliklə, mövzumuzu yekunlaşdıraraq, belə nəticəyə gəlmək olar ki, cinayət hüququnun cəmiyyət üzvlərinin davranışının düzgün ifadəsində əhəmiyyəti böyükdür. Cinayət hüququ ümumbəşəri dəyərlərə üstünlük verməklə, demokratiya ənənələri zəminində yeni ideologiya əsasında inkişaf edir.

Mövzunun aktuallığını nəzərə alaraq, mövzu üzrə dörd sual çıxarılmışdır.

Birinci sualda əsasən cinayət hüququnun, onun predmetinin və metodunun anlayışı əhatə edilmiş, cinayət hüququnun Azərbaycan Respublikasının ictimai həyatında əhəmiyyəti və cinayətkarlığa qarşı mübarizədə rolu açıqlanmış, bu hüquq sahələri ilə oxşar və fərqli cəhətləri göstərilmişdir.

İkinci sualda – cinayət hüququnun prinsipləri göstərilmiş, hər bir prinsipin mahiyyəti açıqlanmışdır.

Üçüncü sualda Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə istinad olunmaqla, cinayət hüququnun vəzifələri və sistemi ətraflı şərh edilmişdir.

Nəhayət, dördüncü sualda cinayət hüquq elminin anlayışı, hüquq sistemində yeri və rolu, predmeti və metodları tam şəkildə açıqlanmışdır.